

Piotr Poniatowski*

Ucieczka z zakładu poprawczego – przestępstwo czy tylko przewinienie dyscyplinarne? **

1. UWAGI OGÓLNE

Umieszczenie w zakładzie poprawczym jest najsurowszym środkiem przewidzianym w ustawie z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich¹. Sąd rodzinny może orzec ten środek wobec nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego, o którym mowa w art. 1 § 2 pkt 2 lit. a tej ustawy (a więc czynu zabronionego przez ustawę jako przestępstwo albo przestępstwo skarbowe), jeżeli przemawiają za tym wysoki stopień demoralizacji nieletniego oraz okoliczności i charakter czynu, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie roszą resocjalizacji nieletniego (art. 10 u.p.n.). Nieletni umieszczony w zakładzie poprawczym przebywa w izolacji, która ma na celu niedopuszczenie do popełniania przez niego kolejnych czynów zabronionych o wysokim stopniu społecznej szkodliwości, a także (a właściwie przede wszystkim) zapobieganie dalszej jego demoralizacji i doprowadzenie do resocjalizacji takiego nieletniego. Chociaż stosowanie wskazanego środka poprawczego ma na względzie dobro nieletniego², to nie można pominąć istotnego faktu, że osobie takiej odbiera się wolność, a więc jedną z najważniejszych wartości w życiu człowieka. Nie może w związku z tym dziwić, że część wychowanków decyduje się na ucieczkę z zakładu poprawczego³. Należy

* Dr Piotr Poniatowski jest asystentem w Katedrze Prawa Karnego i Kryminologii Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska, ORCID 0000-0001-9712-0663, e-mail: piotr.poniatowski@umcs.pl

** Data zgłoszenia tekstu przez autora: 8.10.2019 r.; data przyjęcia tekstu przez redakcję do publikacji: 16.07.2020 r.

¹ Tekst jedn.: Dz.U. z 2018 r. poz. 969 – dalej u.p.n.

² W myśl art. 3 § 1 u.p.n. w sprawie nieletniego należy kierować się przede wszystkim jego dobrem, dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu się nieletniego oraz zważając w miarę potrzeby do prawidłowego spełnienia przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny.

³ W latach 2006–2009 policja odnotowała 3081 ucieczek osób małoletnich (nie mylić z nieletnimi w rozumieniu u.p.n.) ze schronisk dla nieletnich i zakładów poprawczych (<http://statystyka.policja.pl/st/informacje/56278,Ucieczki-maloletnich.html>, dostęp: 7.08.2020 r.). O przypadkach takich ucieczek możemy dowiedzieć się z mediów – zob. *Ucieczka z poprawczaka w Konstancynie Łódzkiej. Policja ściga zbiegów* (internetowe wydanie „Dziennika Łódzkiego” z 9.08.2017 r., <https://dzienniklodzki.pl/ucieczka-z-poprawczaka-w-konstancynie-lodzkiej-policja-sciga-zbiegow/ar/12348647>, dostęp: 7.08.2020 r.); *Uciekl z poprawczaka i okradł cztery domy* (internetowe wydanie „Gazety Wrocławskiej” z 16.01.2018 r. (<https://gazetawroclawska.pl/uciekl-z-poprawczaka-i-okradl-cztery-domy/ar/12853178>, dostęp: 7.08.2020 r.); *Ucieczka z poprawczaka, fałszywe dane i kradzież* (strona internetowa Komendy Stołecznej Policji, 17.11.2016 r., <http://www.policja.waw.pl/pl/dzialania-policji/aktualnosci/40644,Ucieczka-z-poprawczaka-falszywe-dane-i-kradziez.html>, dostęp: 7.08.2020 r.); *Dwóch nastolatków zbiegło z grodziskiego Zakładu Poprawczego* (Wiadomości

pamiętać, że w zakładzie poprawczym może być również osadzony sprawca, który popełnił występki, przestępstwo skarbowe albo wykroczenie skarbowe po ukończeniu lat 17, lecz przed ukończeniem lat 18, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają (art. 10 § 4 Kodeksu karnego⁴ i art. 5 § 2 Kodeksu karnego skarbowego⁵).

W niniejszym artykule spróbuję udzielić odpowiedzi na pytanie, jakie konsekwencje dla zbiega ma ucieczka z zakładu poprawczego⁶. Czy ograniczą się one tylko do zastosowania środka dyscyplinarnego, czy powinny być rozpatrywane również z punktu widzenia prawa karnego?

2. ASPEKT DYSCYPLINARNY

Ucieczka z zakładu poprawczego stanowi przewinienie, za które dyrektor zakładu może zastosować wobec nieletniego środek dyscyplinarny (art. 95ce § 1 w zw. z art. 95ca § 1 u.p.n.). Przy stosowaniu środka dyscyplinarnego uwzględnia się w szczególności rodzaj i okoliczności zachowania nieletniego, jego stosunek do tego zachowania, dotychczasową postawę, cechy osobowości i stan zdrowia; środek taki stosuje się niezwłocznie (art. 95ce § 3 i 4 u.p.n.). Katalog środków dyscyplinarnych znajduje się w art. 95cf u.p.n. Są nimi m.in.: upomnienie, nagana czy cofnięcie zgody albo nieudzielanie zgody na wyjście poza teren schroniska, albo zakładu na okres do 3 miesięcy. W przypadku nieletniego umieszczonego w zakładzie poprawczym środkiem dyscyplinarnym jest również nieudzielanie przepustki lub urlopu przez okres nie dłuższy niż 5 miesięcy w razie ucieczki z zakładu lub nieusprawiedliwionego niepowrótca z udzielonego urlopu lub przepustki z zakładu. Należy też dodać, że specyficzną konsekwencją – działającą *ex lege* – przewidziano w art. 90c § 1 u.p.n. Wobec nieletniego, który uciekł z zakładu poprawczego lub samowolnie przedłużył urlop lub przepustkę, przepisów art. 90 lub art. 90a u.p.n. nie stosuje się w okresie 6 miesięcy od dnia ponownego umieszczenia nieletniego w zakładzie. Chodzi o wyłączenie możliwości umieszczenia nieletniego we wskazanym okresie poza zakładem poprawczym na czas określony (nawet jeżeli przemawiają za tym szczególne względy, np. szkoleniowo-wychowawcze albo rodzinne) oraz w hostelu na czas określony (nawet jeżeli byłoby to uzasadnione prowadzonym procesem usamodzielniania się wychowanka lub przygotowaniem do zwolnienia go z zakładu).

3. ASPEKT PRAWNOKARNY

Ucieczka wychowanka z zakładu poprawczego może być też rozpatrywana w kontekście przestępstwa stypizowanego w art. 242 § 1 k.k. Zgodnie z tym przepisem

Grodzisk Wielkopolski/naszemiasto.pl, 7.02.2012 r., <https://grodzisk.naszemiasto.pl/dwoch-nastolatkow-zbieglo-z-grodziskiego-zakladu/ar/c1-1270223>, dostęp: 7.08.2020 r.); *Nastolatek uciekł z poprawczaka, chciał ukrąść karton wódki* (Wiadomości Łębork/naszemiasto.pl, 2.09.2011 r., <https://lebork.naszemiasto.pl/lebork-nastolatek-uciekł-z-poprawczaka-chciał-ukras-karton/ar/c8-1062407>, dostęp: 7.08.2020 r.); *Ucieczka z poprawczaka w Łaskowcu* (Fakty w Interia.pl, 8.10.2007 r., <https://fakty.interia.pl/podlaskie/news-ucieczka-z-poprawczaka-w-laskowcu.nId,1314177>, dostęp: 7.08.2020 r.).

⁴ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 1444) – dalej k.k.

⁵ Ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 19 ze zm.) – dalej k.k.s.

⁶ Przedmiotem opracowania jest kwestia ucieczki (uwolnienia się) z zakładu poprawczego. Poza zakresem rozważań pozostawiam niepowrótca do takiego zakładu w wyznaczonym terminie z zezwolenia na czasowego jego opuszczenie.

karze podlega ten, kto uwalnia się sam będąc pozbawionym wolności na podstawie orzeczenia sądu lub prawnego nakazu wydanego przez inny organ państwowy. Oczywiście w grę weszłoby uwolnienie się nieletniego w rozumieniu art. 1 § 2 pkt 1 w zw. z § 1 pkt 3 u.p.n. (osoba, względem której wykonywany jest środek poprawczy do czasu ukończenia przez nią 21 lat), pod warunkiem że miał on ukończone 17 lat w czasie czynu (art. 10 § 1 k.k.)⁷. Przestępstwo samouwolnienia, bo tak nazywa się je w doktrynie i orzecznictwie, polega na odzyskaniu przez sprawcę wolności, której jest on zgodnie z prawem pozbawiony. Sprawca tego czynu zabronionego musi być faktycznie (rzeczywiście, fizycznie) pozbawiony wolności, a więc znajdować się w sytuacji, w której nie może zmieniać miejsca swojego przebywania stosownie do powziętej woli⁸.

Należy zauważyć, że co do uznania umieszczenia w zakładzie poprawczym za pozbawienie wolności w rozumieniu przepisu penalizującego samouwolnienie istniał i istnieje spór w orzecznictwie oraz doktrynie. Na tle Kodeksu karnego z 1932 r.⁹, który regulował postępowanie w sprawach nieletnich do czasu wejścia u.p.n., Sąd Najwyższy (dalej SN) przyjął, że: „Uwzględniając (...) charakter skazania na umieszczenie w zakładzie poprawczym, należy uznać, że łącząca się z nim faktyczna izolacja skazanego stanowi pozbawienie wolności w myśl art. 256 § 1 k.k.”¹⁰ Użyte bowiem w art. 256 § 1 k.k. sformułowanie: «Kto uwalnia się sam, będąc pozbawiony wolności (...)» wskazuje, że chodzi tu nie tylko o karę pozbawienia wolności lub tymczasowe aresztowanie, lecz o każde, zarządzone przez sąd lub uprawniony do tego organ procesowy, faktyczne pozbawienie wolności, a więc także o umieszczenie skazanego w zakładzie poprawczym¹¹. Stanowisko SN zostało poddane krytyce przez Alicję Grześkowiak i Mariana Filara, którzy uznali, że umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym jest „przepojone i podporządkowane celom wychowawczo-resocjalizacyjnym”, natomiast istotą kary pozbawienia wolności jest odpłata i dominują w niej cele represyjno-izolacyjne, dlatego też nie można przeprowadzać analogii między tymi dwoma środkami. Autorzy ci stwierdzili, że wykładnia art. 256 k.k. z 1969 r. nie może być prowadzona w oderwaniu od przedmiotu ochrony tego przepisu, którym jest – ich zdaniem

⁷ Uwaga ta siłą rzeczy nie ma znaczenia w przypadku ucieczki osoby, wobec której orzeczono umieszczenie w zakładzie poprawczym na podstawie art. 10 § 4 k.k. albo art. 5 § 2 k.k.s.

⁸ Zob. szerzej P. Poniatowski, *Przestępstwa uwolnienia osoby prawnie pozbawionej wolności (art. 242 i 243 k.k.)*, Warszawa 2019, s. 73–78 oraz powołaną tam literaturę.

⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11.07.1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1932 r. Nr 60, poz. 571) – dalej k.k. z 1932 r.

¹⁰ Ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r. Nr 13, poz. 94) – dalej k.k. z 1969 r. Art. 242 § 1 obowiązującego k.k. jest odpowiednikiem art. 256 § 1 k.k. z 1969 r.

¹¹ Uchwała z 26.08.1977 r., VI KZP 30/77, OSNKW 1977/9, poz. 94; glosa krytyczna: A. Grześkowiak, M. Filar, *Głos do uchwały SN z dnia 26 sierpnia 1977 r.*, VII KZP 30/77, „Państwo i Prawo” 1978/12, s. 179 i n.; notka G. Rejman, A. Spotowski, J. Kochanowski w: *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego materialnego za II półrocze 1977 r. i za rok 1978*, „Nowe Prawo” 1979/6, s. 102. SN stwierdził, że: „Umieszczenie w zakładzie poprawczym w myśl przepisów obowiązującego ustawodawstwa nie jest wprawdzie karą, stanowi jednak środek izolacyjny połączony z pozbawieniem wolności. Ustawa bowiem wyraźnie określa, że sąd skazuje nieletniego na umieszczenie w zakładzie poprawczym (art. 70 k.k. z 1932 r.), co w powiązaniu z możliwością zawieszenia tego umieszczenia (art. 73 § 1 k.k. z 1932 r.) i warunkowego zwolnienia (art. 75 § 1 k.k. z 1932 r.), a także odwołania decyzji w ostatnich dwóch wypadkach (art. 73 § 3 i art. 75 § 3 k.k. z 1932 r.), wskazuje na izolacyjny charakter omawianego środka łączącego się z faktycznym pozbawieniem wolności. W tym zatem zakresie wykazuje on istotne podobieństwo do kary pozbawienia wolności”. Sąd skupił się w swojej argumentacji nie tylko na podobieństwie umieszczenia w zakładzie poprawczym do kary pozbawienia wolności, ale też zwrócił uwagę na literalne brzmienie przepisu, który nie ogranicza podstaw pozbawienia wolności do wykonywania kary albo tymczasowego aresztowania.

– „ta postać wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, która polega na realizacji państwowego prawa karania”. W związku z tym, że umieszczenie w zakładzie poprawczym nie stanowi aktu wymiaru sprawiedliwości w powyższym rozumieniu uwolnienie się z takiego zakładu nie stanowi przestępstwa samouwolnienia¹². Słusznie przyjęli wspomniani autorzy, że wykładnia art. 256 k.k. z 1969 r. (to samo można odnieść do art. 242 obecnego k.k.) wymaga sięgnięcia do indywidualnego przedmiotu ochrony. Przedmiot ten powinien być jednak rozumiany dużo szerzej niż ochrona państwowego prawa karania (*ius puniendi*). Indywidualnym (bezpośrednim) przedmiotem ochrony przestępstwa samouwolnienia jest bowiem prawidłowe funkcjonowanie szeroko rozumianego wymiaru sprawiedliwości w tym jego aspekcie, który przejawia się w pozbawianiu człowieka wolności na podstawie orzeczenia sądu lub prawnego nakazu wydanego przez inny organ państwowy w celu doprowadzenia do rozstrzygnięcia indywidualnej sprawy lub wykonania decyzji (wyroku, postanowienia) zapadłej w takiej sprawie¹³. W związku z tym koronny, jak się wydaje, argument A. Grześkowiak i M. Filara za zanegowaniem tezy, że umieszczenie w zakładzie poprawczym stanowi pozbawienie wolności w rozumieniu przepisu przewidującego karalność samouwolnienia traci obecnie znaczenie.

W uchwale z 18.06.1985 r., wydanej już na gruncie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, Sąd Najwyższy przyjął, że: „Lektura cytowanej ustawy wskazuje na to, że rezygnuje ona z represji jako środka stosowanego wobec nieletnich. Głównym celem tej ustawy – jak to zresztą wprost wynika z jej art. 3 § 1 – jest dobro nieletniego, rozumiane jako osiągnięcie korzystnych zmian w jego osobowości

¹² A. Grześkowiak, M. Filar, *Glosa do uchwały SN...*, s. 180–181. Należy zauważyć, że o ile argumentacja A. Grześkowiak i M. Filara negująca quasi-karny charakter umieszczenia w zakładzie poprawczym byłaby do obrony, gdyby odnosiła się do obecnego stanu prawnego (choćby byłoby to zadanie trudne), o tyle na gruncie k.k. z 1932 r. nie była adekwatna do jednoznacznej treści przepisów. Zgodnie bowiem z art. 69 k.k. z 1932 r. nieletni, który po ukończeniu 13 lat, a przed ukończeniem 17 lat, popełnił czyn zabroniony bez rozeznania nie ulegał karze, a stosowane były wobec niego środki wychowawcze. Natomiast, jeśli taki nieletni dopuścił się czynu zabronionego z rozeznaniem, sąd skazywał go na umieszczenie w zakładzie poprawczym (art. 70 k.k. z 1932 r.) (podkr. – autora). W uzasadnieniu do projektu części ogólnej k.k. z 1932 r. wskazano, że: „względem nieletnich, działających z rozeznaniem, Projekt uznaje odpowiedzialność karną, ale poddaje ich karze swoistej – umieszczeniu w zakładzie poprawczym (...). Kara swoista (...) z jednej strony ma charakter kary, mniej więcej dostosowanej do wielkości winy sprawcy, z drugiej jednak strony odpowiada głównemu celowi ustawy – dążeniu do poprawienia nieletniego i zwrócenia go na drogę uczciwego życia” (*Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja prawa karnego*, t. V, z. 3, Warszawa 1930, s. 78–79). Co do charakteru prawnego umieszczenia w zakładzie poprawczym na gruncie k.k. z 1932 r. zob. szerzej B. Stańdo-Kawecka, „Zamiana” umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym na karę. Uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z 24 maja 2005 r., „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2006/1, s. 220–221 oraz B. Stańdo-Kawecka, *Charakter prawny zakładu poprawczego w kodeksie karnym z 1932 r.*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1993/4–5, s. 6–14, a także B. Stańdo-Kawecka, *Zakład poprawczy w polskim prawie karnym*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 1997/1, s. 65–91.

¹³ Zarówno art. 242 § 1 k.k., jak i art. 256 § 1 k.k. z 1969 r. zostały umieszczone w rozdziałach zatytułowanych „Przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości”. Wymiarem sprawiedliwości *sensu largo* jest wiążące rozstrzyganie spraw w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP (z 2.04.1997 r. [Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.]) przez Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe (wymiar sprawiedliwości *sensu stricto*, w znaczeniu konstytucyjnym – przedmiotowo-podmiotowym), a także przez wszelkie inne organy (pozasądowe), którym na podstawie ustaw lub ratyfikowanych umów międzynarodowych przekazano władztwo publiczne w zakresie rozstrzygania tych spraw (np. organy administracji publicznej czy sądy dyscyplinarne). Trybunał Konstytucyjny wskazał w wyroku z 27.05.2008 r., SK 57/06, OTK-A 2008/4, poz. 63, że: „«sprawa» w rozumieniu powoływanego przepisu konstytucyjnego to określone zadanie sądu polegające na prawnej kwalifikacji konkretnego stanu faktycznego, celem wydania indywidualnej normy rozstrzygającej o prawach lub obowiązkach określonego podmiotu (adresata). Bez znaczenia dla konstytucyjnego rozumienia pojęcia «sprawy» i jej «rozpatrzenia» jest to, jaki charakter ma «sprawa» podlegająca kwalifikacji prawnej sądu, co wiąże się z naturą stanu faktycznego; jego elementami mogą być działania ludzkie, zdarzenia przyrodnicze, ale także np. rozstrzygnięcia indywidualne i konkretne uprawnione (kompetentnego) organu”. Zob. szerzej P. Poniatowski, *Przestępstwa...*, s. 52–54, 70.

i zachowaniu się. Zmiany te powinny umożliwić nieletniemu prawidłowy jego rozwój oraz właściwe funkcjonowanie zarówno w życiu osobistym, jak i społecznym. W tej sytuacji utrzymany w ustawie środek poprawczy – umieszczenie w zakładzie poprawczym utracił swój dawny charakter quasi-kary i stał się w istocie swoistym, wyjątkowym środkiem o zadaniach wychowawczych. Uwzględniając te unormowania, należy stwierdzić, że na ich tle brak wystarczających podstaw do twierdzenia, iż umieszczenie w zakładzie poprawczym wykazuje istotniejsze podobieństwo do kary pozbawienia wolności. Wypływa z tego wniosek, że obowiązujące przepisy nie dają podstaw do uznania, iż umieszczenie w zakładzie poprawczym stanowi pozbawienie wolności w rozumieniu art. 256 § 1 k.k. Uzupełniając argumenty wynikające z przepisów cytowanej ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich i rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości, należy dodatkowo wskazać na spostrzeżenia wynikające z rozważań nawiązujących do przedmiotu ochrony art. 256 § 1 k.k. Wymieniony przepis umieszczony został w rozdziale XXXIII kodeksu karnego, zatytułowanym: «Przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości». Rodzajowym przedmiotem ochrony przepisów zgrupowanych w tym rozdziale jest wymiar sprawiedliwości. W wypadku art. 256 § 1 k.k. zaś chodzi o tę postać wymiaru sprawiedliwości, która polega na realizacji państwowego prawa karania. Wykładnia uwzględniająca tak określony przedmiot ochrony art. 256 § 1 k.k. prowadzi do wniosku, że «pozbawienie wolności», o którym mowa w tym przepisie, musi być aktem wymiaru sprawiedliwości we wskazanym wyżej znaczeniu, tj. realizacji państwowego prawa karania. W świetle wcześniejszych uwag, dotyczących charakteru umieszczenia w zakładzie poprawczym, nie może budzić wątpliwości, że orzeczenie wymienionego środka, nie będącego karą, nie stanowi realizacji owego prawa karania¹⁴. Sąd Najwyższy popełnił w swoim rozumowaniu dwa błędy. Po pierwsze, umieszczenie w zakładzie poprawczym na gruncie u.p.n., pomimo częściowo odmiennego sposobu uregulowania tego środka w stosunku do Kodeksu karnego z 1932 r., nie utraciło swojego quasi-karnego charakteru. Jest to bowiem środek reakcji na popełniony przez nieletniego czyn karalny, który – co prawda – karą nie jest, lecz spełnia podobne funkcje jak kara kryminalna, z naciskiem wszelako na dbanie o dobro nieletniego, które przejawia się w dążeniu do osiągnięcia korzystnych zmian w jego osobowości i zachowaniu się¹⁵. Sąd Najwyższy wskazał ponadto, że omawiany środek „stał się

¹⁴ VI KZP 8/85, OSNKW 1985/11–12, poz. 86; glosy aprobuje: Z. Lorek, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 1985 r.*, VI KZP 8/85, „Państwo i Prawo” 1986/5, s. 140 i n.; P. Piszczek, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 1985 r.*, VI KZP 8/85, „Palestra” 1987/1 oraz A. Krukowski, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 1985 r.*, VI KZP 8/85, „Nowe Prawo” 1987/1, s. 111 i n.; glosa krytyczna: K. Zgrzyzek, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 1985 r.*, VI KZP 8/85, „Problemy Praworządności” 1986/5, s. 69 i n. Stanowisko to zostało, jak się wydaje, zaakceptowane przez K. Grześkowiaka w: *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, red. A. Krukowski, Warszawa 1991, s. 63–64. Tak też wyrok SN z 3.06.1987 r., V KRN 138/87, OSNPG 1988/8, poz. 83 oraz wyrok Sądu Apelacyjnego (dalej SA) w Białymstoku z 11.04.1991 r., II AKr 12/91, LEX nr 21061.

¹⁵ Jako uzasadnienie dla takiego stanowiska można wskazać następujące przepisy u.p.n.: 1) art. 5, który odróżnia środki wychowawcze od środka poprawczego; 2) art. 10, który przewiduje możliwość orzeczenia umieszczenia w zakładzie poprawczym nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego tylko jeżeli przemawiają za tym wysoki stopień demoralizacji nieletniego oraz okoliczności i charakter czynu, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego; 3) art. 11 przewidujący możliwość warunkowego zawieszenia umieszczenia w zakładzie poprawczym; 4) art. 14, zgodnie z którym w sprawach nieletnich, którzy dopuścili się czynu karalnego, sąd rodzinny stosuje odpowiednio przepisy części ogólnej Kodeksu karnego, Kodeksu karnego skarbowego lub Kodeksu wykroczeń (ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń [Dz.U. z 2019 r. poz. 821 ze zm.]), jeżeli nie są sprzeczne z ustawą; 5) art. 86 i 87, które przewidują możliwość warunkowego zwolnienia nieletniego z zakładu poprawczego;

w istocie swoistym, wyjątkowym środkiem o zadaniach wychowawczych¹⁶. Nie zauważył chyba przy tym, że w myśl art. 51 k.k. z 1969 r. wymierzając karę młodocianemu sąd miał się kierować przede wszystkim tym, aby skazanego wychować, nauczyć zawodu i wdrożyć do przestrzegania porządku prawnego¹⁶. Obecnie art. 54 § 1 k.k. stanowi podobnie, a mianowicie, że wymierzając karę nieletniemu albo młodocianemu sąd kieruje się przede wszystkim tym, aby sprawcę wychować¹⁷. Skoro kara wymierzona nieletniemu lub młodocianemu ma za zadanie sprawcę takiego wychować, to nie można twierdzić, że głównie wychowawczy charakter umieszczenia w zakładzie poprawczym powoduje, iż środek ten nie ma charakteru quasi-kary. Po drugie, SN nieprawidłowo określił przedmiot ochrony omawianego przestępstwa, nie jest nim bowiem – jak już powiedziano wcześniej – jedynie realizacja *ius puniendi*.

Trzeba zauważyć, że ani Sąd Najwyższy w uchwale z 18.06.1985 r., ani A. Grześkowiak i M. Filar w krytycznej glosie do uchwały z 26.08.1977 r. nie negują wyraźnie, iż umieszczenie w zakładzie poprawczym jest formą faktycznego pozbawienia wolności nieletniego (SN wspomina jednak o zakładach poprawczych dla nieletnich zdemoralizowanych w mniejszym stopniu, które prowadzą pracę wychowawczą z wychowanymi w środowisku otwartym). Ciężar argumentacji spoczywa na charakterze prawnym tego środka, który ma rzekomo nie odpowiadać indywidualnemu przedmiotowi ochrony art. 256 k.k. z 1969 r. Umieszczenie w zakładzie poprawczym za pozbawienie wolności w rozumieniu art. 256 § 1 k.k. z 1969 r. (już na tle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich) traktowali Kazimierz Zgryzek¹⁸ i Wojciech Dadak¹⁹. Na gruncie k.k. z 1997 r. przeciwko uznaniu umieszczenia w zakładzie poprawczym jako pozbawienie wolności w rozumieniu art. 242 § 1 opowiedzieli się: Barbara Kunicka-Michalska²⁰, Aleksander Herzog²¹, Krzysztof Wiak²², Marek Mozgawa²³, Tomasz Razowski²⁴, Maria Szewczyk²⁵, Adam Wojtaszczyk, Włodzimierz Wróbel, Witold Zontek²⁶, Janusz Wojciechowski²⁷, Ryszard A. Stefański²⁸, Andrzej Marek²⁹,

6) art. 94, zgodnie z którym jeżeli nieletni, wobec którego orzeczono umieszczenie w zakładzie poprawczym, ukończył lat 18 przed rozpoczęciem wykonania orzeczenia, to sąd rodzinny decyduje, czy wykonać orzeczony środek, czy od jego wykonania odstąpić i wymierzyć sprawcy karę.

¹⁶ Zgodnie z art. 120 § 4 k.k. z 1969 r. młodocianym jest sprawca, który w chwili orzekania nie ukończył 21 lat.

¹⁷ Nie można również zapominać o regulacjach ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 523 ze zm.) – dalej k.k.w. Skazani młodociani (a więc osoby, które nie ukończyły 21. roku życia – art. 84 § 1 k.k.w.) odbywają karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania (art. 95 § 1 k.k.w.). System ten nastawiony jest w dużej mierze na oddziaływanie wychowawcze.

¹⁸ K. Zgryzek, *Glosa do uchwały...*, s. 72.

¹⁹ W. Dadak, *Pozbawienie wolności jako znamię przestępstwa samouwolnienia (Uwagi na tle kryminalizacji samouwolnień)*, „Państwo i Prawo” 1995/10–11, s. 94.

²⁰ B. Kunicka-Michalska [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 222–316*, t. II, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, Warszawa 2010, s. 339.

²¹ A. Herzog [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2018, s. 1598–1599.

²² K. Wiak [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2018, s. 1195.

²³ M. Mozgawa [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2017, s. 749.

²⁴ T. Razowski [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2014, s. 825.

²⁵ M. Szewczyk [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. II, *Komentarz do art. 117–277 k.k.*, red. A. Zoll, Warszawa 2013, s. 1286.

²⁶ A. Wojtaszczyk, W. Wróbel, W. Zontek [w:] *System prawa karnego*, t. 8, *Przestępstwa przeciwko państwu i dobrom zbiorowym*, red. L. Gardocki, Warszawa 2018, s. 738.

²⁷ J. Wojciechowski, *Kodeks karny. Komentarz. Orzecznictwo*, Warszawa 2002, s. 465–466.

²⁸ R.A. Stefański, *Przestępstwo uwolnienia osoby pozbawionej wolności (art. 243 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2003/2, s. 36–37.

²⁹ A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2011, s. 606. Autor podkreśla, że taki pogląd jest uzasadniony *de lege lata*, stwierdza jednak, że trudno aprobować bezkarność ucieczek z zakładów poprawczych, zwłaszcza sprawców pełnoletnich, którzy stanowią poważne zagrożenie dla porządku prawnego.

Violetta Konarska-Wrzosek³⁰, Krystyna Gromek³¹, Tadeusz Bojarski³² i Dariusz Cieślak³³. Pogląd taki został również wyrażony w wyroku SN z 22.10.2013 r.³⁴

Ustalenie, czy uwolnienie się osoby umieszczonej w zakładzie poprawczym wyczerpuje znamiona czynu zabronionego, stypizowanego w art. 242 § 1 k.k., wymaga odpowiedzi na dwa pytania:

- 1) czy osoba umieszczona w zakładzie poprawczym jest faktycznie pozbawiona wolności, oraz
- 2) czy orzeczenie umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym jest przejawem wymiaru sprawiedliwości, o którym mowa w rozdziale XXX Kodeksu karnego.

Ad 1) Rodzaje zakładów poprawczych, ich organizacja, szczegółowe zasady kierowania, przyjmowania, przenoszenia, zwalniania i pobytu nieletnich w tych zakładach, sposób wykonywania nadzoru nad zakładami poprawczymi, sposób wykonywania nadzoru pedagogicznego w zakładach poprawczych, a także sposoby zapewnienia bezpieczeństwa w zakładach poprawczych są uregulowane w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 17.10.2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich³⁵. Zgodnie z § 3 r.z.p. zakłady poprawcze dzielą się na: 1) resocjalizacyjne: a) otwarte – młodzieżowe ośrodki adaptacji społecznej, b) półotwarte, c) zamknięte, d) o wzmożonym nadzorze wychowawczym; 2) resocjalizacyjno-rewalidacyjne; 3) resocjalizacyjno-terapeutyczne. W zakładach resocjalizacyjnych otwartych: 1) kształcenie ogólne i zawodowe oraz zatrudnianie prowadzi się na terenie zakładu lub poza zakładem, z uwzględnieniem postaw, potrzeb, uzdolnień i zainteresowań wychowanków; 2) praktyczna nauka zawodu wychowanków może odbywać się poza zakładem; 3) zajęcia o charakterze kulturalnym, oświatowym, sportowym i rekreacyjnym, w czasie wolnym od nauki i pracy, prowadzi się na terenie zakładu lub poza zakładem (§ 4 ust. 3 r.z.p.). W zakładach resocjalizacyjnych półotwartych: 1) kształcenie ogólne i zawodowe oraz zatrudnianie wychowanków prowadzi się na terenie zakładu; 2) zajęcia w czasie wolnym od pracy prowadzi się

³⁰ V. Konarska-Wrzosek [w:] *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, P. Górecki, V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2019, komentarz do art. 10, teza 8. Autorka stwierdza, że w świetle u.p.n. i przepisów wykonawczych umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym jest odmianą środka wychowawczego i jego celem nie jest zadawanie nieletniemu żadnej planowej dolegliwości, co jest charakterystyczne dla orzekania kar. Jej zdaniem wychowanek zakładu poprawczego nie jest osobą pozbawioną wolności, a więc nie może wypełnić znamion przestępstwa z art. 242 § 1 k.k.

³¹ K. Gromek, *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Warszawa 2004, komentarz do art. 10, teza 4.

³² T. Bojarski [w:] *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, red. T. Bojarski, E. Kruk, E. Skrętowicz, Warszawa 2016, komentarz do art. 10, teza 7. Autor zauważa, że umieszczenie w zakładzie poprawczym – mimo nasycenia programów oddziaływania na nieletniego treściami wybitnie wychowawczo-resocjalizacyjnymi – jest faktycznie formą pozbawienia wolności; mimo zasadniczo odmiennych celów środek ten jest zbliżony do kary pozbawienia wolności i nie jest bezzasadne twierdzenie, iż jest to swoisty środek karny o charakterze wychowawczo-poprawczym. Jednocześnie autor ten stwierdza, że w art. 242 § 2, 3 i 4 k.k. akcent został wyraźnie położony na karę pozbawienia wolności, w związku z czym należy zaaprobować stanowisko, iż ucieczka z zakładu poprawczego nie stanowi przestępstwa z art. 242 § 1 k.k.

³³ D. Cieślak, *Nowe regulacje poświęcone zakładom poprawczym i schroniskom dla nieletnich*, „Probacja” 2010/1, s. 131.

³⁴ V KK 299/13, „Prokuratura i Prawo” – wkł. 2014/1, poz. 9, LEX nr 1381079. SN podzielił stanowisko wyrażone w uchwałach z 18.06.1985 r., VI KZP 8/85 oraz w wyroku z 3.06.1987 r., V KRN 138/87. Sąd stwierdził w uzasadnieniu, że: „w przypadku ucieczki z zakładu poprawczego wobec nieletniego mogą być stosowane środki dyscyplinarne lub te przewidziane w regulaminie zakładu poprawczego (art. 90c § 1 i 2 u.p.n.), a zachowanie takie nie wyczerpuje również znamion przestępstwa z art. 242 § 1 k.k.”.

³⁵ Tekst jedn.: Dz.U. z 2017 r. poz. 487 – dalej r.z.p.

na terenie zakładu lub poza zakładem pod bezpośrednim nadzorem pracowników zakładu. W uzasadnionych przypadkach można wyrazić zgodę na kształcenie ogólne i zawodowe oraz zatrudnienie poza zakładem (§ 5 ust. 3 i 4 r.z.p.). W zakładach resocjalizacyjnych zamkniętych i o wzmożonym nadzorze wychowawczym kształcenie ogólne i zawodowe, zatrudnianie oraz zajęcia w czasie wolnym od nauki i pracy prowadzi się na terenie zakładu (§ 6 ust. 2 oraz § 7 ust. 4 r.z.p.). W zakładach resocjalizacyjno-rewalidacyjnych pracę resocjalizacyjną prowadzi się na terenie zakładu lub poza zakładem, z zastosowaniem środków, form, metod wychowania i nauczania przewidzianych dla młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną (§ 8 ust. 2 r.z.p.). Natomiast w zakładach resocjalizacyjno-terapeutycznych kształcenie ogólne oraz zawodowe prowadzi się na terenie zakładu, a zajęcia w czasie wolnym od nauki i pracy mogą odbywać się na terenie zakładu lub poza zakładem (§ 9 ust. 3 r.z.p.). Zgodnie z § 105¹ ust. 1 i 2 r.z.p. w celu zapewnienia bezpieczeństwa w zakładzie poprawczym tworzy się system ochrony, który różnicuje się w zależności od typu zakładu. Zróżnicowanie uzyskuje się przez zakres stosowanych zabezpieczeń techniczno-ochronnych, a także środków sygnalizacji i łączności oraz rodzaje i liczbę posterunków. W zależności od typu zakładu lub schroniska stosuje się pełny, ograniczony lub uproszczony system ochrony. Pełny system ochrony stosuje się w resocjalizacyjnych zakładach zamkniętych oraz resocjalizacyjnych zakładach o wzmożonym nadzorze wychowawczym. Na pełny system ochrony składają się w szczególności następujące elementy: 1) w ochronie zewnętrznej³⁶ zakładu jest wyznaczony co najmniej jeden posterunek; 2) ogrodzenie ochronne o wysokości co najmniej 3 metrów, wykonane z materiału pełnego, zwieńczone odkosami z drutu ostrzowego lub kolczastego; 3) okna budynków i budowli, w których stale lub czasowo przebywają nieletni, wyposażone od zewnątrz w kraty lub inne zabezpieczenia techniczno-ochronne spełniające ich funkcje; 4) drzwi wejściowe do budynków i innych budowli na terenie zakładu lub schroniska są otwierane tylko na czas niezbędny (§ 105² ust. 1 i 2 r.z.p.). Ograniczony system ochrony stosuje się w otwartych i półotwartych resocjalizacyjnych zakładach poprawczych oraz w specjalnych terapeutycznych i rewalidacyjnych zakładach poprawczych. Na system ten składają się następujące elementy: 1) w ochronie zewnętrznej wyznacza się co najmniej jeden posterunek; 2) ogrodzenie ochronne wykonane z materiału pełnego lub siatki o wysokości co najmniej 1,5 metra, które może zostać zwieńczone odkosami wykonanymi z siatki; 3) okna budynków lub budowli mogą być wyposażone w kraty lub inne zabezpieczenia techniczno-ochronne spełniające ich funkcje; 4) drzwi wejściowe do budynków i innych budowli na terenie zakładu lub schroniska mogą być otwarte; dyrektor zakładu lub schroniska może określić czas ich otwarcia w ciągu doby oraz sytuacje, w których dostęp do nich będzie ograniczony (§ 105³ ust. 1 r.z.p.). Dyrektor zakładu określa, w drodze instrukcji ochronnej, które okna budynków lub budowli powinny być wyposażone w kraty lub inne zabezpieczenia techniczno-ochronne ze względu na konieczność zapewnienia bezpieczeństwa nieletnich i pracowników oraz wyeliminowanie przypadków

³⁶ Ochrona zewnętrzna to realizacja systemu ochrony wzdłuż zewnętrznej linii ogrodzenia ochronnego lub innego oznaczenia granic terenu zakładu lub schroniska – w celu niedopuszczenia do wydarzenia nadzwyczajnego, w szczególności ucieczki nieletniego lub napadu na zakład lub schronisko (§ 2 pkt 10 r.z.p.).

ucieczek nieletnich (§ 105³ ust. 2 r.z.p.). Uproszczony system ochrony stosuje się w hostelach³⁷. Na system ten składają się w szczególności następujące elementy: 1) w ochronie zewnętrznej można nie wyznaczać posterunku; 2) teren hostelu może być ograniczony linią zewnętrzną ogrodzenia ochronnego lub oznaczony w inny sposób; 3) okna budynków mogą być wyposażone w zabezpieczenia techniczno-ochronne; 4) budynki i budowle oraz pomieszczenia w nich się znajdujące mogą pozostawać otwarte przez całą dobę (§ 105⁴ ust. 1 r.z.p.). W pełnym i ograniczonym systemie ochrony jest stosowany stały monitoring pomieszczeń, w których stale lub czasowo przebywają nieletni. W uproszczonym systemie ochrony może być stosowany stały monitoring pomieszczeń, w których stale lub czasowo przebywają nieletni (§ 105⁵ ust. 1 i 2 r.z.p.). Dyrektor zakładu poprawczego tworzy plan ochrony zakładu (§ 105⁷ ust. 1 r.z.p.). Ponadto określa on, w drodze instrukcji, zasady i sposób doprowadzania nieletnich na zabiegi medyczne i do lekarzy, uwzględniając konieczność zapewnienia bezpieczeństwa zakładu oraz uniemożliwienia ryzyka ucieczki przez nieletniego doprowadzanego (§ 105³⁵ r.z.p.). Pracownicy, realizując plan ochrony zakładu, obowiązani są w szczególności do: 1) stosowania zabezpieczeń techniczno-ochronnych; 2) kontrolowania ruchu nieletnich w zakładzie lub schronisku; 3) przeprowadzania kontroli w celu odnalezienia przedmiotów niebezpiecznych i niedozwolonych oraz udaremniania ucieczki albo w innych uzasadnionych przypadkach (§ 105⁹ ust. 1 r.z.p.). Ochrona zakładu poprawczego realizowana jest przez ochronę wewnętrzną i ochronę zewnętrzną (§ 105⁶ ust. 1 r.z.p.). W przypadku ucieczki lub usiłowania ucieczki nieletniego z zakładu pracownik w zewnętrznej ochronie zakładu ma obowiązek: 1) podjąć niezbędne działania w celu uniemożliwienia ucieczki; 2) poinformować przełożonych o usiłowaniu ucieczki lub jej dokonaniu przez nieletniego oraz zawiadomić o tym fakcie pracowników na posterunkach w wewnętrznym i zewnętrznym systemie ochrony; 3) jeżeli zatrzymanie nieletniego nie jest możliwe, prowadzić obserwację kierunku ucieczki, w miarę możliwości zabezpieczyć ślady i przekazać swoje obserwacje dyrektorowi zakładu (§ 105²² r.z.p.). W przypadku ucieczki lub usiłowania ucieczki nieletniego z zakładu pracownik w wewnętrznej ochronie zakładu ma obowiązek: 1) podjąć niezbędne działania w celu uniemożliwienia ucieczki; 2) poinformować przełożonych o usiłowaniu ucieczki lub jej dokonaniu przez nieletniego oraz zawiadomić o tym fakcie pracowników na posterunkach w wewnętrznym i zewnętrznym systemie ochrony; 3) zabezpieczyć nieletnich przebywających w zakładzie; 4) jeżeli zatrzymanie nieletniego nie jest możliwe, prowadzić obserwację kierunku ucieczki, w miarę możliwości zabezpieczyć ślady i przekazać swoje obserwacje dyrektorowi zakładu (§ 105²³ r.z.p.).

Wskazane regulacje rozporządzenia w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich wskazują jednoznacznie, że osoba umieszczona w zakładzie poprawczym (jakiegokolwiek rodzaju) jest pozbawiona wolności, tj. nie może zmieniać miejsca przebywania stosownie do powziętej woli³⁸. Przepisy te wymagają

³⁷ Zgodnie z § 2 pkt 4 r.z.p. hostel to dział zakładu poprawczego, czynny przez całą dobę, zapewniający opiekę wychowawczą i dający nieletniemu czasowo możliwość zamieszkania przed usamodzielnieniem się, w przypadku gdy jego powrót do środowiska jest niewskazany.

³⁸ Należy zauważyć, że również w orzecznictwie traktuje się umieszczenie w zakładzie poprawczym jako pozbawienie wolności, skoro dopuszcza się możliwość zaliczenia pobytu w tym zakładzie na poczet orzeczonej kary pozbawienia wolności – zob. wyrok SN z 21.02.1974 r., II KRN 4/74, OSNKW 1974/6, poz. 114 oraz uchwałę SN z 23.01.1980 r., VI KZP 19/79, OSNKW 1980/1–2, poz. 16.

takiej organizacji zakładów poprawczych, aby uniemożliwić osadzonemu ucieczkę. Oczywiście należy uznać, że osoba taka może wyczerpać znamiona przestępstwa z art. 242 § 1 k.k., jeśli pozostaje w miejscu zamkniętym lub jest dozorowana przez strażnika (strażników) w innym miejscu, a więc jest kontrolowana i nie może samodzielnie opuścić miejsca izolacji. Wychowanek zakładu, który korzysta z przepustki lub urlopu albo bierze udział w imprezach, zajęciach oświatowych i sportowych oraz szkoleniach poza zakładem (udzielonych jako nagroda na podstawie art. 95cc u.p.n.), względnie został umieszczony przez dyrektora zakładu poza zakładem (art. 90 § 1 u.p.n.) lub przebywa poza terenem zakładu poprawczego w związku z udzieleniem zgody na zatrudnienie poza terenem zakładu (art. 95d § 3 u.p.n.), nie pozostaje ani w zamknięciu, ani pod strażą (przepisy nie przewidują dozoru/konwojowania takiej osoby), a więc w razie niepowrócenia do zakładu nie poniesie odpowiedzialności z art. 242 § 1 k.k. (ani też z art. 242 § 2 i 3 k.k., w tych przepisach mówi się bowiem o korzystaniu z zezwolenia na czasowe opuszczenie zakładu karnego lub aresztu śledczego bez dozoru albo zakładu psychiatrycznego dysponującego warunkami podstawowego zabezpieczenia, a także o korzystaniu z przerwy w odbywaniu kary pozbawienia wolności). To samo dotyczy każdej innej sytuacji, w której wychowanek przebywa legalnie poza terenem zakładu i nie jest bezpośrednio nadzorowany przez pracownika tego zakładu. Trzeba jednak dodać, że w przypadku osoby przebywającej w hostelu stwierdzenie, czy jest ona pozbawiona wolności w rozumieniu art. 242 § 1 k.k. wymaga analizy sposobu zorganizowania systemu ochrony konkretnego miejsca. Paragraf 105⁴ r.z.p. daje bowiem możliwość elastycznego określania stopnia ochrony hostelu.

Argument za uznaniem umieszczenia w zakładzie poprawczym za faktyczne pozbawienie wolności można wysnuć też z art. 18 § 3 u.p.n. Zgodnie z tym przepisem, jeżeli wobec nieletniego orzeczono karę pozbawienia wolności, okres pobytu w schronisku dla nieletnich zalicza się na poczet tej kary na zasadach stosowanych przy zaliczaniu skazanym okresu tymczasowego aresztowania na poczet kary. Umieszczenie w schronisku dla nieletnich stanowi *sui generis* środek zapobiegawczy³⁹. Warunki zabezpieczenia schronisk dla nieletnich są takie, jak w przypadku zakładów poprawczych (zob. przywołane wyżej przepisy rozdziału 9a r.z.p. – „Środki zapewnienia bezpieczeństwa w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich”). Skoro ustawodawca wprost traktuje pobyt w schronisku dla nieletnich jako faktyczną izolację, której okres powinien być zaliczony na poczet orzeczonej kary pozbawienia wolności, a warunki w takim schronisku są analogiczne jak w zakładzie poprawczym, to znaczy, że pobyt w zakładzie również stanowi pozbawienie wolności.

Ad 2) Sąd rodzinny orzeka umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym w formie postanowienia (art. 32r u.p.n.). Jeżeli wskazany środek poprawczy jest

³⁹ Nieletniego można umieścić w schronisku dla nieletnich, jeżeli zostaną ujawnione okoliczności przemawiające za umieszczeniem go w zakładzie poprawczym, a zachodzi uzasadniona obawa ukrycia się nieletniego lub zatarcia śladów czynu karalnego, albo jeżeli nie można ustalić tożsamości nieletniego (art. 27 § 1 u.p.n.). Umieszczenie nieletniego w schronisku dla nieletnich może nastąpić wyjątkowo także wtedy, gdy zostaną ujawnione okoliczności przemawiające za umieszczeniem go w zakładzie poprawczym, a nieletniemu zarzucano popełnienie czynu karalnego określonego w art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 189, art. 189a, art. 197 § 3 lub 4, art. 198, art. 200, art. 202 § 3, 4, 4a, 4b lub 4c, art. 204 § 3, art. 252 § 1 lub 2 i w art. 280 k.k. (art. 18 § 2 u.p.n.).

orzekany na podstawie art. 10 § 4 k.k. lub art. 5 § 2 k.k.s., to decyzja ta zapada w formie wyroku sądu karnego. Sąd karny rozstrzyga sprawę wyrokiem także wtedy, gdy rozpatrywał sprawę z uwagi na to, że zachodziły podstawy do orzeczenia wobec nieletniego kary na podstawie art. 10 § 2 k.k., a postępowanie wszczęto przed ukończeniem przez nieletniego lat 18, jednak sąd ten uznał, że wobec nieletniego należy zastosować środek poprawczy (art. 18 § 1 pkt 1 w zw. z § 2 pkt 1 lit. f u.p.n.) albo z uwagi na to, iż przeciwko nieletniemu, który dopuścił się czynu karalnego, o którym mowa w art. 1 § 2 pkt 2 lit. a u.p.n., wszczęto postępowanie po ukończeniu przez niego 18 lat (art. 18 § 1 pkt 2 u.p.n.). Mamy więc do czynienia z „orzeczeniem sądu”, o którym mowa w art. 242 § 1 k.k. W przepisie tym nie chodzi o każde zgodne z prawem pozbawienie wolności, ale tylko o takie, które ma związek z wymiarem sprawiedliwości, tj. z wiążącym rozstrzygnięciem indywidualnej sprawy określonego podmiotu. Orzeczenie umieszczenia w zakładzie poprawczym jest konsekwencją dopuszczenia się przez nieletniego czynu zabronionego przez ustawę jako przestępstwo albo przestępstwo skarbowe (art. 10 w zw. z art. 1 § 2 pkt 2 lit. a u.p.n.), względnie dopuszczenia się przez sprawcę dorosłego występku (art. 10 § 4 k.k.) bądź przestępstwa skarbowego albo wykroczenia skarbowego (art. 5 § 2 k.k.s.), stanowi więc ono akt wymiaru sprawiedliwości. Charakter tego środka, tzn. czy jest on karą, quasi-karą czy wyłącznie środkiem o celach wychowawczych, nie ma przy tym żadnego znaczenia. Jedyne uznanie (błędne), że art. 242 § 1 k.k. chroni „wycinek” wymiaru sprawiedliwości, który wiąże się z państwowym prawem karania czyni aktualnym problem ustalenia charakteru umieszczenia w zakładzie poprawczym.

Podsumowując, należy stwierdzić, że: 1) skoro osoba umieszczona w zakładzie poprawczym jest faktycznie pozbawiona wolności, 2) owo pozbawienie wolności następuje na podstawie orzeczenia sądu, który rozstrzyga indywidualną sprawę nieletniego (bądź dorosłego, jeśli ma zastosowanie art. 10 § 4 k.k. albo art. 5 § 2 k.k.s.), a więc dokonuje aktu wymiaru sprawiedliwości, to uwolnienie się osadzonego z takiego zakładu wyczerpuje znamiona czynu zabronionego stypizowanego w art. 242 § 1 k.k. Należy zauważyć, że pogląd taki pozostaje obecnie w mniejszości. Opowiadają się za nim Wojciech Zalewski⁴⁰, Paweł Daniluk⁴¹, Leon Tyszkiewicz⁴², Marcin Jachimowicz⁴³ i Andrzej Gaberle⁴⁴.

⁴⁰ W. Zalewski [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. II, *Komentarz. Art. 222–316*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2017, s. 245. Autor zauważa, że zakład poprawczy ma nie tylko charakter wychowawczy, ale też *de facto* izolacyjny i represyjny. Ponadto umieszczenie w tym zakładzie orzekane jest w sytuacji, gdy nieletni dopuścił się czynu karalnego, który w warstwie przedmiotowej w większości przypadków stanowi czyn zabroniony, który nie jest uznawany za przestępstwo jedynie z uwagi na wiek sprawcy.

⁴¹ P. Daniluk, *O przestępstwach samowolnienia się osoby pozbawionej wolności (art. 242 § 1 i 4 k.k.) oraz niepowrotu osoby pozbawionej wolności do zakładu karnego lub aresztu śledczego (art. 242 § 2 i 3 k.k.)* [w:] *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, red. A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Niełacna, P. Wiktorska, Warszawa 2013, s. 48–49.

⁴² L. Tyszkiewicz [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016, s. 1415. Autor powołuje się na literalne brzmienie art. 242 § 1 k.k.

⁴³ M. Jachimowicz, *Pozbawienie wolności w rozumieniu art. 242 § 1 kk*, „Jurysta” 2009/5–6, s. 32. Autor zauważa, że umieszczenie w zakładzie poprawczym łączy w sobie prawny i faktyczny element pozbawienia wolności; ponadto, omawiany środek, chociaż nie jest karą, można uznać za quasi-karę.

⁴⁴ A. Gaberle [w:] *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, red. A. Gaberle, M. Korczyk-Wolska, Gdańsk 2002, s. 77.

4. WNIOSKI

Przeprowadzone wyżej rozważania miały na celu udzielić odpowiedzi na pytanie, jakie konsekwencje dla osoby umieszczonej w zakładzie poprawczym niesie jej ucieczka z tego zakładu. Pewną oczywistością, o której jednak należało wspomnieć, było stwierdzenie, że tego typu zachowanie może pociągać odpowiedzialność dyscyplinarną. Przepisy są w tym względzie jednoznaczne. Wątpliwości mogło budzić jedynie zakwalifikowanie ucieczki jako przestępstwa samouwolnienia z art. 242 § 1 k.k. Ta druga kwestia jest jednak łatwiejsza do rozstrzygnięcia niż się może wydawać. Sprawę niepotrzebnie komplikuje uwzględnianie przy kwalifikacji ucieczki z zakładu poprawczego charakteru prawnego umieszczenia w takim zakładzie (czy środek ten jest karą, quasi-karą czy ma on cele wyłącznie wychowawcze), a także błędne pojmowanie indywidualnego przedmiotu ochrony z art. 242 § 1 k.k. (przyjmowanie, że chodzi tu o ochronę prawidłowego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w aspekcie wykonywania przez państwo *ius puniendi*). W świetle przedstawionych w niniejszym artykule uwag, nie można moim zdaniem znaleźć przekonujących argumentów za uznaniem, że art. 242 § 1 k.k. nie obejmuje swoim zakresem ucieczek (samouwolnień) z zakładów poprawczych. Tego rodzaju zachowania są społecznie szkodliwe (jak bardzo, to zależy od okoliczności konkretnego przypadku), a więc powinny się spotkać z reakcją ze strony państwa, które jest do tego legitymowane w związku z wyczerpaniem przez uciekiniera znamion typu czynu zabronionego.

Warto moim zdaniem – dla uniknięcia wątpliwości – przeformułować treść art. 242 § 1 k.k. W innym miejscu⁴⁵ zgłosiłem postulat, aby przepis miał następujące brzmienie: „Kto uwalnia się sam, będąc pozbawionym wolności na podstawie orzeczenia sądu lub prawnego nakazu wydanego przez inny organ państwowy w związku z popełnionym przez niego czynem zabronionym wypełniającym znamiona przestępstwa lub przestępstwa skarbowego albo w związku z umieszczeniem w zakładzie poprawczym, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”.

Pozostaje mi mieć nadzieję, że ustawodawca pochyli się nad tą kwestią.

Abstract

Piotr Poniatowski, *Escape from a Reformatory: A Criminal Offence or Just a Disciplinary Offence?*

The article is devoted to the problem of legal qualification of escape from a reformatory. The author considers the problem from the point of view of disciplinary and criminal liability. He points out that while disciplinary liability in such a case raises no doubts, opinions vary on the possibility of qualifying an escape from a reformatory as a criminal offence of self-liberation under Article 242 (1) of the Criminal Code [CC]. The author accepts the minority view that placing a person in a reformatory constitutes 'deprivation of liberty' as referred to in Article 242 (1) CC, therefore a person who liberates him- or herself (escapes) from such a facility commits a prohibited act (criminal offence).

Keywords: *crime of self-liberation, escape from a reformatory, juveniles*

⁴⁵ P. Poniatowski, *Przestępstwa...*, s. 370–371.

Streszczenie

Piotr Poniatowski, *Ucieczka z zakładu poprawczego – przestępstwo czy tylko przewinienie dyscyplinarne?*

Przedmiotem artykułu jest kwestia kwalifikacji prawnej ucieczki z zakładu poprawczego. Autor rozpatruje problem z punktu widzenia odpowiedzialności dyscyplinarnej i karnej. Wskazuje, że o ile odpowiedzialność dyscyplinarna nie budzi w takim przypadku żadnych wątpliwości, o tyle zdania odnośnie do możliwości zakwalifikowania ucieczki z zakładu poprawczego jako przestępstwo samouwolnienia z art. 242 § 1 Kodeksu karnego są podzielone. Autor przyjmuje mniejszościowy pogląd, że umieszczenie w zakładzie poprawczym stanowi „pozbawienie wolności”, o którym mowa w art. 242 § 1 k.k., w związku z czym osoba, która uwalnia się (ucieka) z takiego zakładu dopuszcza się czynu zabronionego.

Słowa kluczowe: przestępstwo samouwolnienia, ucieczka z zakładu poprawczego, nieletni

Literatura:

1. Bojarski T. [w:] *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, T. Bojarski, E. Kruk, E. Skrętowicz, Warszawa 2016;
2. Cieślak D., *Nowe regulacje poświęcone zakładom poprawczym i schroniskom dla nieletnich*, Probacja 2010, nr 1;
3. Dadak W., *Pozbawienie wolności jako znamię przestępstwa samouwolnienia (Uwagi na tle kryminalizacji samouwolnień)*, Państwo i Prawo 1995, z. 10–11;
4. Daniluk P., *O przestępstwach samouwolnienia się osoby pozbawionej wolności (art. 242 § 1 i 4 k.k.) oraz niepowrotu osoby pozbawionej wolności do zakładu karnego lub aresztu śledczego (art. 242 § 2 i 3 k.k.)* [w:] *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, red. A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Niełacna, P. Wiktorska, Warszawa 2013;
5. Gaberle A. [w:] *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, A. Gaberle, M. Korcyl-Wolska, Gdańsk 2002;
6. Gromek K., *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Warszawa 2004;
7. Grześkowiak A., Filar M., *Glosa do uchwały SN z dnia 26 sierpnia 1977 r., VII KZP 30/77*, Państwo i Prawo 1978, z. 12;
8. Grześkowiak K., *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, red. A. Krukowski, Warszawa 1991;
9. Herzog A. [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2018;
10. Jachimowicz M., *Pozbawienie wolności w rozumieniu art. 242 § 1 k.k.*, Jurysta 2009, nr 5–6;
11. *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja prawa karnego*, t. V, z. 3, Warszawa 1930;
12. Konarska-Wrzosek V. [w:] *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, P. Górecki, V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2019;
13. Krukowski A., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 1985 r., VI KZP 8/85*, Nowe Prawo 1987, nr 1;
14. Kunicka-Michalska B. [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 222–316*, t. II, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, Warszawa 2010;
15. Lorek Z., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 1985 r., VI KZP 8/85*, Państwo i Prawo 1986, z. 5;
16. Marek A., *Prawo karne*, Warszawa 2011;
17. Mozgawa M. [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2017;
18. Piszczek P., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 1985 r., VI KZP 8/85*, Palestra 1987, nr 1;

19. Poniatowski P., *Przestępstwa uwolnienia osoby prawnie pozbawionej wolności (art. 242 i 243 k.k.)*, Warszawa 2019;
20. Razowski T. [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2014;
21. Rejman G., Spotowski A., Kochanowski J., *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego materialnego za II półrocze 1977 r. i za rok 1978*, Nowe Prawo 1979, nr 6;
22. Stańdo-Kawecka B., *Charakter prawny zakładu poprawczego w kodeksie karnym z 1932 r.*, Przegląd Więziennictwa Polskiego 1993, nr 4–5;
23. Stańdo-Kawecka B., *Zakład poprawczy w polskim prawie karnym*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 1997, z. 1;
24. Stańdo-Kawecka B., „Zamiana” umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym na karę. Uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z 24 maja 2005 r., Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2006, z. 1;
25. Stefański R.A., *Przestępstwo uwolnienia osoby pozbawionej wolności (art. 243 k.k.)*, Prokuratura i Prawo 2003, nr 2;
26. Szewczyk M. [w:] *Kodeks karny. Część szczególna, t. II, Komentarz do art. 117–277 k.k.*, red. A. Zoll, Warszawa 2013;
27. Tyszkiewicz L. [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016;
28. Wiak K. [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2018;
29. Wojciechowski J., *Kodeks karny. Komentarz. Orzecznictwo*, Warszawa 2002;
30. Wojtaszczyk A., Wróbel W., Zontek W. [w:] *System prawa karnego, t. 8, Przestępstwa przeciwko państwu i dobrom zbiorowym*, red. L. Gardocki, Warszawa 2018;
31. Zalewski W. [w:] *Kodeks karny. Część szczególna, t. II, Komentarz. Art. 222–316*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2017;
32. Zgryzek K., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 1985 r., VI KZP 8/85*, Problemy Praworzędności 1986, nr 5.